Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Nivalainen, Markku

Title: Mitä otat mukaasi muistoksi sivistyksestä?

Year: 2015

Version:

Please cite the original version:

Nivalainen, M. (2015). Mitä otat mukaasi muistoksi sivistyksestä?. Maailmankirjat. Käännöskirjallisuuden verkkolehti, 11.11.2015. http://www.maailmankirjat.ma-pe.net/?p=2115

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Thomas Bernhard: Kolme kertomusta

Mitä otat mukaasi muistoksi sivistyksestä? MARKKU NIVALAINEN (11.11.2015)

Itävaltalainen Thomas Bernhard (1931–1989) on yhdessä saksalaisen W.G. Sebaldin (1944–2001) kanssa yksi maailmansotien jälkeisen ajan tunnetuimpia saksankielisiä kirjailijoita. Molemmat ovat saavuttaneet modernin klassikon aseman, mutta kummankin tuotantoa on alettu suomentaa vasta postuumisti. Institutionaalisella tasolla heihin kohdistuva huomio on kiinnostavalla tavalla hyvin erilaista, mistä kertoo jo sekin, että Sebald-käännökset on julkaistu Tammen Keltainen kirjasto -sarjassa, kun taas Bernhard-suomennokset ovat saattaneet markkinoille vähemmän pompöösit kustantamot Teos ja LURRA Editions.

Yliopistomies Sebald on tapana mieltää melankoliseksi myöhäismodernin eurooppalaisen mentaliteetin tarkkailijaksi, jolle unohdettuihin kirjoittajiin sekä narratiiveihin keskittyminen ja maastamuuton tuottama kodittomuuden kokemus tarjosivat omaperäisen näkökulman historian ja kulttuurisen muistin kysymyksiin. Bernhard taasen tunnetaan ennen kaikkea kotimaansa kulttuurille madonluvut toistuvasti lukeneena ironisena provokaattorina, joka sijoittuu suhteellisen luontevasti osaksi itävaltalaista purevan satiirin ja itsekritiikin perinnettä, jonka pani alulle Karl Kraus (1874–1936) ja jota on sittemmin jatkanut vähemmän suotuisien tähtien alla Peter Handke (s. 1942).

Kolme kertomusta koostuu kolmesta lyhyestä 1960-luvulla kirjoitetusta Bernhardin novellista, jotka edeltävät niitä teoksia, joiden varaan hänen maineensa kauhukakarana perustuu. Tästä huolimatta niitä on vaikea lukea muuten kuin itävaltalaisen mielenlaadun kuvauksina. Kokoelman ensimmäinen novelli, “Kulterer”, kertoo samannimisen miehen vankilasta vapautumisesta. Tarina ei kerro, miksi Kulterer on vankilaan joutunut, mutta hänen tuomionsa on “seurausta rikoksesta, jonka hän oli tehnyt ikään kuin täydellisen itsetuhoisen tiedottomuuden tilassa” (26–27). Vankilassa hän on löytänyt ajattelun, joka on kuin taikaiskusta vapauttanut hänet ja kohottanut hänet pois turmiollisuuden olotilasta:

Maailma oli hänelle tuosta ratkaisevasta hetkestä lähtien keskittymisen ja tarkkaan rajatun tietoisuuden avulla perusteellisesti tutkittavissa oleva puhdistava loputtomuus. Vasta nyt, tuosta hetkestä alkaen, hänellä oli ollut maata jalkojensa alla, taivas maan yllä, helvetti, maailma oli kokenut vertaansa vailla olevan muutoksen. Havaintojen taustalla olevia oletuksia olivat yllättäen seuranneet ensimmäiset merkit omasta ajatustoiminnasta; yhtäkkiä seurauksilla oli todellakin syynsä. Yllättäen oli ollut olemassa se, mitä myös hän nimitti ‘hierarkiaksi’. (26)

Kultererille ajatteluun liittyvä vapaus tarkoittaa hierarkian ja sääntöjen olemassaolon sekä välttämättömyyden tunnustamista, minkä seurauksena ajatus vankilasta vapautumisesta on

hänestä lähinnä kammoksuttava. Ajattelu tuo Kultererille mukanaan myös tarinoiden kirjoittamisen taidon, tai pakon, joskaan sellitovereiden ei voine sanoa muodostavan ihanteellista yleisöä, mikä vahvistaa entisestään hänen ulkopuolisuuden tunnettaan. Vaikka tältä osin novellin voi lukea allegoriana kirjailijan asemasta, nousee tarinassa hienovaraisesti esiin myös laajempi yhteiskunnallinen ulottuvuus.

Öisin kirjoittava Kulterer on päivisin tunnollinen ja työteliäs mallivanki, joka tuntee ylpeyttä kyvystään taivutella muut, yhä ajatuksettomassa turmiollisuuden tilassa rimpuilevat ja väkivaltaan taipuvaiset vangit rauhanomaisiin ratkaisuihin ristiriitatilanteissa. Näitä muita vankeja on toisinaan pakotettava jopa väkivalloin tottelemaan, kun taas Kulterer omaksuu löytämänsä ajattelun avulla vankilan sääntöjen edustaman järjestyksen osaksi minuuttaan. Jos kaikki vangit noudattaisivat sääntöjä yhtä tunnollisesti kuin hän, ei pakkovaltaa tarvittaisi ja asiat etenisivät järjestelmällisesti.

Jostain kuitenkin Kultererille ilmestyy öisin tarinoiden aiheita, joita jonkinlainen sisäinen pakko ohjaa hänet käsittelemään kirjoittamalla: “Hän ajatteli: Täällä pystyn ottamaan esille asioita, joita pidetään ulkopuolella ihmisarvolle sopimattomina! Ja kuinka uskaliaan vähäsanaisesti!” (35) Näiden pohdintojen jälkeen Kulterer kirjoittaa tarinan nimeltä “Logiikka”, mikä houkuttelee tulkitsemaan edellä lainatun katkelman “tarkkaan rajatusta tietoisuudesta” viittaukseksi itävaltalaisfilosofien alulle panemaan analyyttiseksi kutsuttuun filosofiseen perinteeseen, jonka yksi keskeisiä opinkappaleita on häilyvän todellisuuden rajaaminen pois puhtaan, totuuteen tähtäävän abstraktin ajattelun piiristä.

Kokoelman toisessa novellissa, “Italialainen”, kertoja kävelee isänsä hautajaispäivänä perheen kartanon mailla hänelle ilmeisesti entuudestaan tuntemattoman kaukaisen sukulaisen kanssa. Keskustelu sangen erilaisen taustan omaavien osapuolten kesken on paikoin väkinäistä, vaikka he selvästi tuntevatkin uteliaisuutta toisiaan kohtaan:

Hän kuvaili minulle, kun samaan aikaan avoimesta huvimajasta, jonne sisareni olivat asettaneet isäni ruumiin näytteille aivan liian korkealle, kuten nyt huomasin, tulvahteli ulos pelättyä ja mahdollisesti tappavaa ilmaa, elinolojaan, liiketoimiin liittyviä näkemyksiään, kun taas minun mieltäni askarruttivat edelleen Kiental ja Zimmerwald ja Karl Liebknechtin vaikutus. (68)

Viittaukset sosialismin historiaan sekä kuoleman ja kapitalismin rinnastaminen kiteyttävät hykerryttävällä tavalla 1900-luvun hirmutekojen groteskiuden sekä pohjustavat kertomusta huvimajan läheisyydessä sijaitsevasta joukkohaudasta. Perheessä kulkevan tarinan mukaan saksalaiset yllättivät huvimajassa sodan loppumista odotelleiden nuorten puolalaissotilaiden ryhmän ja murhasivat nämä kylmäverisesti. Tämä jälkeen ruumiiden annettiin mädäntyä huvimajassa viikkoja ennen kuin ne lopulta haudattiin läheiselle aukiolle. Ainoa hirmuteon seuraukset todistanut henkilö on nyt kuollut, eikä haudan olemassaoloa ole koskaan virallisesti tunnustettu. Puolalaisten avunhuudot ja huvimajasta tulviva ruumiiden löyhkä ovat edelleen elävinä kertojan mielessä.

“Italialaisen” kertoja ei pääse eroon häntä riivaavista muistikuvista, kun taas Kultererille menneiden unohtaminen on hämmentävän helppoa: hänen tarvitsee vain rajata ajattelunsa kohde niin, että kaikki epämukava jää sen ulkopuolelle ja tavoittaa hänen tietoisuuteensa korkeintaan tarinoiden muodossa. Bernhard tuntuu sanovan, että on suorastaan rikollista sanoutua irti vastuusta ja on hirviömäistä vain unohtaa ja jatkaa elämää aivan kuten mitään ei olisi tapahtunut. Tältä osin novellit tuovat mieleen juuri Sebaldin, jonka teoksissa käsitellään

muistin ja moraalin rajapintoja. Molemmat kirjailijat haluavat muistuttaa meitä siitä, että haluamme päästä liian helpolla niin yksilön kuin kulttuurinkin tasoilla.

Esimerkiksi Kulterer on mukautuja, joka tulee sekoittaneeksi vapauden autoritäärisen järjestyksen ihannointiin ja sokeaan tottelevaisuuteen. “Italialaisessa” nimihenkilö ei juuri ole kiinnostunut kulttuurista ja politiikkakin kiinnostaa häntä “vain siinä määrin, kun siitä on hyötyä” hänen liiketoimilleen (91). Kertoja taasen hairahtuu kerta toisensa jälkeen ajattelemaan edesmenneitä sosialisteja ja sosialistisia liikkeitä sekä yrittää saada italialaisen keskustelemaan joko historiasta tai taiteesta, joiden voisi olettaa toimivan siltana näiden erilaiset taustat omaavien ihmisten välillä, mutta keskustelut tyssäävät heti alkuunsa. Samankaltainen on Kultererin tilanne hänen esittäessään näennäisen vaatimattoman toiveen tarinasta, josta kaikki hänen kuulijansa pitäisivät. Mistä siis puhummekaan, kun puhumme eurooppalaisuudesta?

Kokoelman päättävä novelli, “Puurajalla”, kuvaa vastentahtoisesti pieneen vuoristokylään sijoitetun santarmin ajatuksia tämän tarkkaillessa majataloon saapuneita nuorta miestä ja naista, joiden taustan hän yrittää päätellä lyhyen kohtaamisen perusteella. Kertoja pyrkii säilyttämään ulkopuolisen tarkkailijan roolin suhteessa paitsi nuoriin myös muihin kyläläisiin, joihin hän suhtautuu hienoisesti halveksuen. Tarinan edetessä kuitenkin paljastuu, miten hänen näennäisen puolueettomat havaintonsa ovat vähintään yhtä suurelta osin samankaltaisten ennakkoluulojen määrittämiä kuin mistä hän tuntuu kyläläisiä syyttävän. Novellin ahdasmielisyyden kuvaus täydentää yksilön ja erilaisten yhteisöjen suhteiden kuvauksen tavalla, joka onnistuu olemaan samanaikaisesti sekä julma että huvittava.

Kolme novellia ja suomentajan lyhyet jälkisanat on saatu suuren kirjasinkoon ja väljän typografian ansiosta venytettyä kattamaan 123 sivua, vaikka saman merkkimäärän voisi olettaa niitä vaativan ainakin puolet vähemmän. Kirja on sangen nopealukuinen ja vähemmän merkittävänä pidetyltä kirjailijalta voisi olettaa kustantajan haluavan koota yksiin kansiin hieman enemmän tekstiä. Joka tapauksessa kertomukset ovat kiinnostavia, käännöksen kieli on kaunista ja kokonaisuus on sekä viihdyttävää että ajatuksia herättävää luettavaa. Teos on tyyliltään hyvin erilainen kuin Bernhardin tunnetuimmat romaanit, mutta täydentää kiinnostavalla tavalla kuvaa tämän kiinnostuksen kohteista ja mielenlaadusta.

Thomas Bernhard: *Kolme kertomusta*. Suom. Olli Sarrivaara. LURRA Editions: Helsinki.